

Omsorgen for tingene: Eksempler på hvordan vi tar vare på ting¹

Hva betyr det å ha eller å vise omsorg for ting? Er ikke omsorg noe vi primært viser overfor våre medmennesker, eventuelt også dyr, særlig våre egne kjæledyr? Er det å vise omsorg for ting mer enn noe annet en form for utvidet eller reflektert egenomsorg, der vi ved å ta vare på tingene viser at vi har forstått betydningen av de større sammenhenger. Ved å vise omsorg for ting bidrar vi til å bevare vårt livsmiljø og dermed til å opprettholde dets kvalitet og mangfold. Ron Wakkary argumenterer i boka «*Things we could design*» for en radikal post-humanistisk tenkning. (Wakkary 2021) Dette et bidrag til kritikk og endring av den underliggende instrumentalismen og rasjonalismen i menneske-sentrert design. Hvis jeg forstår Wakkary riktig kan dette også innebære et syn på ikke-levende ting både innenfor og utenfor vår livsverden som noe vi kan, bør og kanskje også må forholde oss omsorgsfullt til. Her skal jeg ikke gå nærmere inn på de ontologiske spørsmålene om hvordan vi prinsipielt kan forholde oss til tingene i verden, men gå mer avgrenset og praktisk til verks. Jeg ser på hvordan vår omsorg for ting kan arte seg uten å ta stilling til dens grunner dypest sett – uansett om den er instrumentell eller ei.

Ta vare på for å få til å vare

En elementær form for omsorg for tingene er tiltak for jevnlig vedlikehold. Vi kan tenke på personer som samvittighetsfullt og regelmessig vasker og polerer bilen sin. Eller de som daglig tørker av og rengjør sin induksjonstopp slik at ting ikke får muligheter til å feste seg og i neste omgang skape større rengjøringsproblemer. Slike tiltak vil forebygge trøbbel og skade og kanskje også øke produktenes brukelighet og levealder.

En form for vedlikehold som er i grenselandet mellom vedlikehold og reparasjon er knyttet til verktøy og redskaper som utsettes for slitasje ved bruk. Det gjelder redskaper i kategorien eggverktøy som kniver, økser, høvler og hoggjern. Det gjelder også skjærende verktøy som håndsager, sirkelsager, motorsager eller lignende. Disse må jevnlig files for å fungere optimalt. Dette er tidkrevende arbeid som krever ferdighet og øvelse. Dette problemet elimineres ved bruk av herdede sagblader som ikke er beregnet eller egnet for sliping eller filing. Tidligere inviterte sagbladene til filing og vikking (der en med en vikketang sørget for at annenhver tann pekte i hver sin retning slik at sagingen etterlot et bredt nok spor til at bladet ikke klemte seg fast.)

Bildet under viser to snekkersager som er filt utallige ganger slik at bladbredde er betydelig redusert. Eierne eller eierne har nok ikke vært så profesjonelle når det gjelder filing, men de har verdsatt saga i den grad at de har brukt utallige timer på å opprettholde dens evne til å skjære. De vitner om hvordan primært økonomiske forhold, men også sider ved håndverkskulturen har endret betingelsene for å vise omsorg for tingene i form av krevende vedlikehold.

¹ Alle illustrasjonene i dette notatet er fotografier tatt av Svein Hovde i perioden 2008 til 2022.

Et tilsvarende eksempel er vist i bildet under. Det viser 11 gamle tollekniver som er slipt så mange ganger at bladet er redusert til en brøkdelen av det det var når knivene var nye. Legg merke til kniven til venstre. Det er bare en liten "syl" igjen, men kniven er likevel beholdt.

Det kan være flere grunner til at det er brukt såpass mye energi på gjentatt sliping og bryning av disse knivene. Kanskje hadde det utviklet seg en form for tilknytning mellom verktøy og bruker. Flere av knivene har et vakkert skaft som gjorde det vanskeligere å vrake dem. Noen har vært inne på at disse knivene ble så velbrukte fordi de var laget av spesielt godt stål eller dyktige smeder. Et tredje moment kan være at disse knivene fikk endret funksjonalitet når bladene ble bare noen millimeter brede. Faren min brukte for eksempel en nedslipt kniv til å rense opp inne i pipehodet når det begynte å bli tilstoppet.

Et ordtak sier at nød lærer naken kvinne å spinne. Det er et faktum at fattigdom lærte mange (mest kvinner) å stoppe strømper, sokker og votter og å lappe bukser og jakker. Dette var også tid- og ferdighetskrevenne aktiviteter som ble utført med den største selvfølge og som forlenget livet til klær i en tid da disse hadde stor verdi både økonomisk og antakelig også følelsesmessig.

Å få lov til å eldes med verdighet

Høvelbenken (detalj) avbildet under er interessant fordi den er så tydelig merket av lang tids bruk. En kan spørre om dette reflekterer en form for skjødesløshet eller omsorg – omsorg fordi den (ned)slitte benken ikke er skiftet ut, men brukt og brukt og brukt; skjødesløshet fordi eieren ikke har anstrengt seg mer for å unngå å skjære i benken.

All (feil)skjæringen i benken har fjernet materiale og i en viss grad redusert dens opprinnelige funksjonalitet, men den har også tilført patina og synliggjort bruken på en måte som mange vil oppfatte som sjarmerende eller interessant. Ordet patina er i og for seg et "jåleord" og noe som brukes av ting-selgere for å uttrykke at tingen ved å vise bruksspor har fått tilført verdi. De fleste brukere av gamle høvelbenker vil antakelig ha et mer pragmatisk forhold til hvordan tingene i bruk forvandles.

Kvalitetsbevissthet og omsorg for tingene

Forbruksforskeren Ingun Grimstad Klepp har forsket på hvordan folk anskaffer og forbruker klær. Hun argumenterer for at den viktigste strategien for å forbedre miljøregnskapet knyttet til denne delen av varehandelen er å øke folks kvalitetsbevissthet ved anskaffelse av klær. Ved å kjøpe langt færre plagg, men slike som er av bedre kvalitet og ment for å vare vil en bidra til å redusere det miljøfiendtlige overforbruket av klær som er billige å anskaffe og som slites og kastes raskt. I en viss forstand kunne en hevde at å ha omsorg for ting i form av klær dreier seg om å bidra til å redusere hastigheten på varesirkulasjonen og øke tingenes livslengde, altså noe av det samme vi har beskrevet foran i forbindelse med vedlikehold av verktøy.

Alt levende har i seg et driv i retning av å (over)leve og føre arten videre. Det gjelder mennesker, dyr og planter, alt organisk liv. Uten å besjele de materielle tingene vi omgir oss med; redskapene våre, husene vi bor i, klærne vi bruker osv., kunne en argumentere for at meningen med tingene (når vi ser bort fra det som fortæres; mat og drikke) er å tas vare på, respekteres og brukes slik at de varer over tid. Det er nettopp varesirkulasjonens logikk som vanskeliggjør slik omsorg for ting. Bruk og kast-mentalitet bæres oppe av ønsket om økonomisk vekt, ivaretagelse av arbeidsplasser, økende kjøpekraft og stadig høyere forbruk.

En måte å vare på som materiell, men å la tingen gjenoppstå i en annen form er å redesigne. Det skjer ved omsøm av klær, ved at objekter inngår i kunstinstallasjoner, ved resirkulering av materialer med tanke på annen bruk osv. Dette gir tingene nytt liv gjennom transformasjon. En illustrasjon på en slik transformasjon er den fargesterke og forseggjorte «oksen» vist på bildet under. Den ble observert i en trang gate i den lille spanske byen Altea og er bygget av oljefat og -kanner av stål. Den er et kulturminne som bekrefter sider ved den spanske identitet og er også en historisk huskelapp for en annen tid båret opp av andre former for materialitet. Ei tilsvarende verk utført i plast ville definitivt ikke vært like imponerende.

Et ikke-bearbeidet kulturminne er vist under. Det er en potet-al (en slags plog til å lage potetrenner før setting) er vist på bildet under. Noe særegent ved denne er at den har håndtak laget av to bukkehorn – solid og praktisk materialvalg. Dette er et dobbelt kulturminne i den forstand at alen er hengt opp på et gammelt bygg som står på Maihaugen, Lillehammer.

Noe tilsvarende kan sies om de to installasjonen som vises på bildene under. Det illustrerer en omsorg for tingene uten at det er foretatt en transformasjon, bare en omplassering. Veivalsen er et historisk minne om en svunnen tid. Den har ikke annen funksjon enn å hjelpe oss å huske at gammel teknologi, i sin tid ganske avansert, bidro til å «bygge landet». Dette bidraget blir åpenbart ansett for å være såpass ærerikt at innretningen er plassert på sokkel og tillates naturlig nedbrytning uten tanke på den mulige verdi som kunne oppnås ved å sirkulere såpass mange kilo jern og stål. Veivalsen til venstre ble observert i nærheten av Bilbao i Nord-Spania, den til høyre er plassert utenfor biblioteket i hovedstaden på øya Re Union beliggende i det indiske hav.

Samlerens respekt for tingene

En populær og utbredt aktivitet knytta til en form for omsorg for ting er samleres kjærlighet til og ønske om ervervelse av spesifikke, beslektede gjenstander. Det kan være servietter, fyrstikkesker, colaflasser i ulike varianter, frimerker, kopper produsert på PP, etiketter, altså

alminnelige «hverdagsting» eller mer eksklusive og kostbare saker som antikke lysestaker, veteranbiler eller Nøstetangen-glass. Det som er felles for samlere er at de har en lidenskap knytta til sitt utvalgte samlefelt som for utenforstående kan virke merkelig eller som en form for besettelse. Når samlere måtes på messer der de kan «jakte» etter sine utvalgte objekter kan de oppleve en form for felleskap internt mellom samlere og en forståelse for meningen med å samle som de ellers ikke møter blant folk som ikke har denne interessen.

Visse former for samling, for eksempel av kunst, kan primært betraktes som en form for investering motivert av et ønske om økonomisk utbytte over tid. For hobbysamlere av «rariteter» handler det oftere om en sterk interesse for disse spesifikke tingene som sådan, ofte kombinert med kunnskap om disse tingenes kultur- eller gjenstandsmessige historie. Samlere kan derfor være svært kunnskapsrike på sitt avgrensede felt, en kunnskap som kan påkalle interesse hos et bredere publikum.

Vurderingene av samleaktivitet varierer fra å betraktes som utslag av at samleren er nerdete eller kun opptatt av materielle ting, til å se på vedkommende som en kulturbærer på sitt (snevre) felt. Samleren og plateprodusenten Audun Tylden uttalte at drivkraften bak samling er «vemod over tingene som går tapt». Om en kombinerer samlerens respekt for ting med et politisk begrunnet ønske om i større grad å ta vare på ting, ombruke og redusere hastigheten på varesirkulasjonen kan en se for seg at samleres tilsynelatende nokså kuriøse virksomhet kan bli en del av en større bevegelse i opposisjon til det rastløse konsumsamfunnet.

*Forfatterens samling av 360 to-stavs rissemål utstilt på galleri Zink, Lillehammer, vinteren 2022.
Foto Gisle, Japan Foto*

Restaurering

Et (annet) spesialtilfelle av omsorg for tingene er det som kan kalles restaurering, en form for tilbakeføring av ting, bygninger, enkelte ganger hele bydeler slik at de bringes tilbake til en opprinnelig tilstand. Dette er en viktig del av gjenstandssamlingers og kunstmuseers virksomhet. Et nokså ordinært eksempel på slik virksomhet er illustrert i eksemplene under. Gården undertegnede bor i gjennomgikk en grundig fasadeopp-pussing sommeren 2011. I den forbindelse ble det under mange malinglag avdekket en tekst som vist på bildet til venstre under. Den knapt leselige teksten er Hallingsgade N° 4. Vi forsøkte å rekonstruere denne teksten ved å overføre den til en transparent mal og male opp igjen teksten så nøyaktig som mulig. Resultatet vises på bildet til høyre.

En profesjonell konservator ville neppe gått god for denne rekonstruksjonen eller anerkjent den som restaurering. I så måte ville det sannsynligvis vært bedre å bare la det avdukede feltet være i sin opprinnelige form og eventuelt beskyttet det på en eller annen måte ved en eller annen form for overflatebehandling. Vi beboere vurderte det imidlertid slik at det her var viktigere å få den opprinnelige teksten fram og tydeliggjøre den uten noen form for museal pietet. De som forstår seg på slikt ville kanskje spurt om dette var et tilfelle av å vise omsorg for tingen eller å øve vold mot den.

ANDREAS BENNIN

TIL DOVRE FALLER

Utstillingen TIL DOVRE FALLER er en del av Andreas Bennins (1968) langvarige prosjekt A Nation Restored som tar utgangspunkt i norgeshistoriens mest omfattende naturrestaureringsprosjekt: tilbakeføringen av et krigsøvingsområde til uberørt natur.

Siden 1923 har et 165 kvadratkilometer stort område ved Dovrefjell vært øvingssted for forsvaret og NATO. På vegne av den norske stat skal alle spor etter militær aktivitet slettes. Hele dette området skal nå tilbakeføres til sin naturlige tilstand og restaureres som vill og uberørt natur. Landskapet renses for ammunisjonsrester, all infrastruktur fjernes, veier lukkes igjen og nye topografiske landskapsformer konstrueres ved å etterape det naturlige norske fjellandskapet. I området plantes stiklinger av lokale vekster drevet fram i drivhus. I løpet av 2014 og 2015 skal det plantes ut 27 000 vierplanter på et tidligere testområde for ammunisjon. På den 600 x 400 meter kvadratiske øvingsletten midt mellom fjellene på Hjerkin, konstrueres en ny topografi som sammen med vierplantene skal få området til raskt å bli naturlig på ny. Biologer, landskapsarkitekter og geologer står bak det naturvitenskapelige, men mye av arbeidet utføres av militært personell og fjernstyrte maskiner, det siste på grunn av eksplosjonsfare. Forsvarsbygg kaller naturrestaureringsprosjektet Back to nature. Det har en kostnadsramme på 575 millioner kroner. Målet for ferdigstilling er 2020, og deretter vil området få status som naturvernområde.

Et langt viktigere og mer ambisiøst

«restaureringsprosjekt» var det som ble utført da forsvarets skytefelt ved Hjerkin på Dovrefjell ble tilbakeført til natur.

Området hadde vært i bruk som skytefelt fra 1923 til 1999, da

Stortinget vedtok å

legge det ned. I

tekstboksen til venstre

er beskrevet et

dokumentasjons- og

kunstprosjekt som tok

for seg denne

tilbakeføringsprosessen.

Bennins kunstprosjekt ble vist på Lillehammer kunstmuseum der det blant annet inngikk en installasjon som viste noen hundre av de 27000 vierplantene som ble plantet ut på Hjerkin i dette prosjektet som har blitt beskrevet som unikt i Europa på grunn av sin størrelse og kompleksitet.

Når en bruker formuleringen «restaureres som vill og uberørt natur» rommer det et paradoks. Det refererer i høyeste grad til noe menneskeskapt, et kunnskaps- og ressurskrevende prosjekt der intensjonen er å lage noe som i prinsippet skal lage seg selv, uten menneskelige inngrep. Det er et prosjekt som handler om å skifte ut en form for ubrukelighet, et stykke fjell-natur som var gjort utilgjengelig for mennesker på grunn av miner og ulikt og farlig militært materiell med en annen form for «ubrukelighet». Fjellvante folk vil ha erfart at tette vierkratt er noe av det mest utilgjengelige og slitsomme terreng en kan ferdes i. Bortsett fra at en her vinner tilbake noe som minner om en fjellviddes estetiske kvaliteter, noe som i seg sjøl er viktig og verdifullt kan en spørre om dette er et enestående eksempel på omsorg for tingene – her forstått som en 165 kvadratkilometer stor fjellvidde.

Avslutning

Er omsorgen for tingene instrumentelt, emosjonelt, estetisk eller eventuelt etisk begrunnet? Beveger vi oss i retning en forståelse av ting som innebærer en grunnleggende respekt for tingene mer uavhengig av hvilken betydning disse har for mennesker, deres livsopphold, sjølrespekt eller personlige identitet? Har tingene en egenverdi som ikke på en eller annen måte koker ned til at det er nyttig for mennesker enkeltvis eller kollektivt? Den post-humanistiske tenkning svarer ja på dette spørsmålet. Dette utfordrer vår forestillingsevne når det gjelder å forstå hva det ontologisk sett faktisk betyr. Wakkarys bok er i seg selv et uttrykk for hvilke tankesprang dette krever. Mange av hans eksempler befinner seg klart innenfor en humanistisk verden og kan begrunnes ved at det er tjenlig for mennesker, eventuelt i kombinasjon med at det også kan være godt for noe annet, for eksempel «miljøet» eller «bærekraft».